

ФОРУМ ХУДОЖЕСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛТУРА

Етнографски музей на открито „Етър“, 16 ноември 2018 г.

Сборник с доклади

АЛОС

АЛОС

ЦЕНТЪР ЗА НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛТУРНА ДЕЙНОСТ

ЕТНОГРАФСКИ
МУЗЕЙ НА ОТКРИТО
ЕТЪР

Автори:

- © 2019 Ралица Базайтова
- © 2019 Бойка Донеvsка
- © 2019 Орфей Мингов
- © 2019 Добрин Атанасов
- © 2019 Иван Кабаков
- © 2019 Светла Димитрова
- © 2019 Чавдар Попов

Съставител:

- © 2019 Добрин Атанасов

Визуални материали:

- © 2019 Етнографски музей на открито ЕТЪР

Издател:

- © 2019 Център за неформално образование и културна дейност АЛОС

ISBN 978-619-90315-9-9

СЪДЪРЖАНИЕ

Настоящото и бъдещето на училищата по изкуствата и училищата по културата в България Ралица Базайтова	4
Художественото образование в различните равнища на образователната система Бойка Донеvsка	9
Специализираното художествено образование отвътре Орфей Мингов	12
Включване на граждански организации в развитието на художественото образование – от външния поглед към участието. Предизвикателства и Практики от опита на сдружение АЛОС Добрин Атанасов	18
Училищата по изкуствата и нематериалното културно наследство: поглед в бъдещето Иван Кабаков	24
Музеят – място за образование и творчество Светла Димитрова	30
Някои проблеми на взаимодействието между преподаването по изобразително изкуство и художествените музеи Чавдар Попов	38

НАСТОЯЩЕТО И БЪДЕЩЕТО НА УЧИЛИЩАТА ПО ИЗКУСТВАТА И УЧИЛИЩАТА ПО КУЛТУРАТА В БЪЛГАРИЯ

**Ралица Базайтова,
главен експерт в дирекция „Сценични изкуства и художествено образование“
към Министерството на културата на Република България**

Развитието на българската култура е немислимо без укрепването и подкрепата на образованието по изкуства и култура. Образователните институции – средните училища по изкуствата подготвят бъдещите творци, които създават българско изкуство, но също така и млади хора, които ръководят културните институти и творческите индустрии, работят с младото поколение като педагози и предават своето майсторство в бъдещето.

Държавните средни училища по изкуствата и училищата по културата в България са 23, като обучават ученици от предучилищен до XII клас. Те осигуряват качествена професионална подготовка на кадри със средно образование по всички изкуства, както и обучение по древни и съвременни езици и култури. На основание чл. 13 от Закона за закрила и развитие на културата, те имат роля и функция не само на национални образователни институции, но и на културни институти, с възможности да осъществяват активна художествено-творческа дейност. Тяхната специфика има своето отражение и в новия Закон за предучилищното и училищното образование, където те са отделени като вид училища, които дават специализирана и професионална подготовка.

Училищата по изкуствата провеждат обучение по стратегически за страната професии и специалности, свързани със съхраняване на националната идентичност, традициите и културата, с кадровото осигуряване на художествено-творческия потенциал, с развитието на българската култура и изкуства и с осъществяването на културната политика на България. Те са разположени сравнително равномерно на територията на страната, като са в големите културни центрове и в райони със стари традиции в областта на изкуствата. В училищата по изкуствата се обучават ученици в областта на музиката, танца, театъра, изящните и приложните изкуства, дизайн, аудио-визуалните изкуства и техники, производството на медийни продукти, библиотечно-информационните науки и художествените занаяти. В училищата по културата обучението по древни и съвременни езици е обединено с изучаването на античната, средновековната и ренесансовата култура и изкуство. Особено сполучливо е съчетанието на обучение по различни изкуства в едно и също училище. Мрежата от училища по изкуствата и по културата осигурява равен достъп на всички деца с изяви дарби. Обучението за учениците е равнопоставено и безплатно, което е значим социален фактор, особено в малките населени места. В много от тях училището по изкуствата се явява и основен работодател, разкриващ значителен брой работни места за педагогически и непедagogически персонал.

Училищата по изкуствата и училищата по културата се финансират чрез Министерството на културата на принципа на делегирания бюджет, като финансирането следва ученика. Прилагането на делегирания бюджет вече 10 години дава своя

принос, сред който наличие на гарантирани средства, с които училището разполага, специализиран по-висок единен разходен стандарт, гарантиран минимум за условно-постоянни разходи, свобода на директора да разполага със средствата, но и обвързаност на бюджета с количеството – с броя на учениците. Все повече място при обучението следва да получи качественият показател – качество на предоставеното образование, постигнати резултати, степен на удовлетвореност на ученици и родители, като той намери своята роля и финансово изражение за училището и всички в него. От значение е и въведената нова система за вътрешно оценяване на качеството, функционираща в училищата по изкуствата вече 3 години и даваща своите измерими резултати. Чрез качествено обучение се изграждат бъдещи граждани, които могат да намерят своята подходяща реализация на пазара на труда, в това число в сферата на творческите индустрии или като самонаети лица със свободни професии. Така се отговаря на потребностите на българската национална култура за подготвяне на специалисти с професионално образование в сферите на изящните изкуства, музикално-сценичните изкуства, аудио-визуалните изкуства и техники, производство на медийни продукти, дизайн, приложните изкуства и художествени занаяти. Доброто управление на училищата по изкуствата и училищата по културата дава възможност бюджета да се изразходва разумно и по начин, който дава възможност за обезпечаване на учебния процес по задължителните и специализираните учебни дисциплини, наличие на учебни материали за специализираното обучение, поддръжка на подходящи битови условия, текущ, капиталов ремонт, поддръжка и опазване на материалната база – държавна собственост с грижата на добър стопанин. Училищата имат възможност също така да кандидатстват на конкурсен принцип за финансова подкрепа за ремонтни дейности и оборудване по Националните програми за развитие на образованието на Министерството на образованието и науката, по проект „Козлодуй” на Министерството на икономиката, фонд „13 века България”, фондация „Америка за България” и други. При добро управление бюджетът на училищата има възможност да бъде допълван също така със собствени приходи и дарения.

Доброто, качествено и иновативно обучение по време на учебните часове е предпоставка и възможност за развитие на таланта. За учениците е важно да получат стабилна и сериозна подготовка по общообразователните дисциплини в рамките на общообразователния минимум, както и да получат много сериозна и задълбочена професионална подготовка в рамките на специализираната подготовка по изкуствата. Обучението се провежда по типови учебни планове за училищата по изкуствата, утвърдени от министъра на образованието и науката. Учениците се обучават по специализирани учебни програми, утвърдени от министъра на културата. Те се създават от авторски колективи в училищата, при значителното участие на методическите обединения и художествените съвети, след което се предлагат в Министерството на културата за утвърждаване. Учебните програми са авторски и иновативни. Към момента две училища по изкуствата са обявени за иновативни, но новаторски елементи и специфика при подготовката се наблюдава при повечето от тях.

Учениците се приемат в училищата по изкуствата и училищата по културата на конкурсен принцип – изпит за проверка на способностите на основание на Закона за предучилищното и училищното образование, специализирани наредби за прием и

учебно-изпитни програми за изпитите за проверка на способностите, утвърдени от министъра на културата. Специалностите и професиите, по които се извършва план-прием се утвърждават ежегодно със заповед на министъра на културата. Предложенията за план-прием се получават от всяко училище и се разглеждат от експертна комисия в Министерството на културата, при отчитане на наличието на специалисти, материална база, както и на нуждите на пазара на труда. Изпитите за прием се провеждат от комисия във всяко училище, което е различно от централизираната система на МОН. Това дава възможност в училищата да постъпят наистина мотивирани ученици с предпоставки за изява на дарбата и таланта. Броят на учениците в паралелка и група в училищата по изкуствата се определя с отделни специализирани текстове в Наредбата за финансирането на институциите в системата на народната просвета.

С учениците в училищата по изкуствата работят с изключително висок професионализъм по специализираните учебни дисциплини преподаватели, които също така се подбират на конкурсен принцип, като това е посочено в изискванията за заемане на длъжността. В ситуацията на съществуващата в страната демографска криза, интересът към училищата по изкуствата и училищата по културата продължава да бъде активен и да нараства, както и броят на учениците – към момента повече от 9 хиляди, с които работят около 1000 учители. Явлението, което се наблюдава е, че кандидатстват сравнително по-малко кандидати от преди, което намалява конкуренцията на входа, но тези, които кандидатстват и са приети, са високо подготвени и мотивирани, а не случайно попаднали. Добрият директор съумява да популяризира по подходящ начин своето училище и план-приема в него, да информира кандидатите и техните родители, да организира консултации, дни на отворените врати, пробни изпити по начин, който допринася насочването и приемането на най-успешните кандидати, което след това дава възможност за развитие на техните дарби. От значение е културата на управление и функциониране на училището, визия, запазена марка, облик, култура на поведение и възпитание на учениците и учителите, популярността и доброто име, с които се ползва в града, общината и областта. Значителна е ролята на специфичните органи в училищата – художествения съвет, методическите обединения по специалности, които имат своите методически, консултативни функции, но и са важно звено при управлението на персонала и свеждане на важните въпроси до всеки един човек. Всички тези специфични елементи в управлението на училищата по изкуствата дават своя принос през годините, тяхната иновативност беше високо оценена.

Художествено-творческата дейност е неразривно свързана с образователните цели и задачи на средните училища по изкуствата. В тях функционират различни художествено-творчески състави – оркестри, хорове, ансамбли, осъществяват се концерти, спектакли, изложби. Възможността да се представя пред обществеността създаваният от училищата културен продукт също има значима функция, като част от тези културни прояви са със свободен вход и насочени към широк кръг от зрители. Това допринася за рекламата на училищата, за информация за приема и постиженията, което оказва влияние на избора на родителите, особено на по-малките ученици. Училищата по изкуствата и училищата по културата, които имат добро управление,

съумяват да изградят и подържат своите художествени формации, да имат богат календар на дейностите през учебната година в своето населено място, в страната и зад граница, да популяризират името на своето училище и българската култура. Училищата, които организират национални и международни конкурси, получават за тази дейност допълнителни средства от резерва по формулата за разпределение на средствата по единни разходни стандарти. При наличие на добър мениджмънт на училищата, те разработват проекти, с които кандидатстват на конкурсен принцип за подкрепа на своята творческа дейност в Министерството на културата, Национален фонд „Култура“, фондовете „Култура“ и други програми за финансова подкрепа на общините, неправителствените организации, фондация „Америка за България“ и други. Богатата художествено-творческа дейност дава възможност на младите таланти да развият и демонстрират своите постижения, да укрепват и представят пред широката публика сериозен творчески продукт.

В подкрепа на деца и ученици с изяви дарби от държавните, общинските и частните училища в страната, които са класирани на първо, второ или трето място на авторитетни национални или международни конкурси Министерския съвет ежегодно приема Програма от мерки за тяхното стимулиране чрез едногодишни стипендии и еднократно финансово подпомагане за участие в майсторски класове, курсове и пленери. Годишно около 200 талантиливи ученици от държавните средни училища по изкуствата получават стипендии и еднократно финансово подпомагане от Министерството на културата. Учениците получават и стипендии по 328 ПМС на Министерския съвет, което предвижда стипендии за отличен успех, както и за ученици с нисък доход и с увреждания. Наличието на стипендии, а в редица училища и общежития, също дава своя принос за развитието на дарбите на учениците. При добро управление, училищата организират националните и международните конкурси, на които се явяват учениците от съответното училище, от останалите училища в страната и от чужбина. Те успяват да организират сериозната подготовка на учениците си за представяне на конкурсите, да мотивират и подкрепят участието им там, след което да популяризират успехите им. Тези приноси на директорите при управлението на училищата се оценяват при диференцираното им заплащане за резултатите от труда, като им носят определен брой точки съобразно картата за оценка. За училищата по изкуствата и училищата по културата, това оценяване се извършва от комисия, определена със заповед на министъра на културата.

След своето дипломиране, една значителна част от учениците от училищата по изкуствата и училищата по културата продължава своето образование във висши училища по изкуствата, друга в университети в страната и в чужбина. Те се реализират като творци на художествени процеси, имат значителни успехи и създават днешния ден на българската култура и прославят страната ни по света. Значителна част от завършилите и получили висше образование работят в културните институти. Има и работещи в сферата на културните индустрии и новите медии, в културния туризъм, в това число и като самонаети лица, които имат възможност да имат свой собствен бизнес и място на пазара на труда. Поради естеството на тези творчески професии, една малка част от завършили се включват направо от ученическата скамейка на пазара на труда като пряко прилагат наученото в училище.

Разбира се, светът на училищата по изкуствата и училищата по културата не е свят без трудности и без предизвикателства. Съществуват понякога проблеми със случаи на лошо управление, попаднали не на своето място слаби ученици, единици преподаватели, които създават проблеми, пораждат недоволство у ученици и родители и рушат добрия имидж на училищата по изкуствата и училищата по културата. За съжаление има случаи, в които делегираният бюджет и принципът „Парите следват ученика“ се прилага твърде едностранчиво. Приемат се ученици с цел да има нужния брой в паралелката и групата, без да се преценяват сериозно качествата им по време на изпита за проверка на способностите. Също така има отделни случаи, при които ученици не се наказват с преместване в друго училище въпреки извършените от тях нарушения, също с цел запазване на броя в паралелката и групата. Но в системата на училищата по изкуствата и училищата по културата това са единични случаи, които не могат да доведат до спадане на качеството на обучение и до общата картина, която за съжаление се наблюдава в масовите училища в страната.

И в заключение:

Визията за бъдещо развитие на училищата по изкуствата и училищата по културата:

Постигане на качествено образование по изкуствата и културата, което да мотивира младото творческо поколение за бъдещо професионално израстване в света на изкуството и културата, с принос за съхраняване и обогатяване на постиженията на българската национална култура в контекста на съвременните тенденции за развитие на европейското и световно изкуство и култура. Разширяване на възможностите за широк и равнопоставен достъп до изкуство на деца и младежи от всички социални слоеве и региони в страната, който да допринесе за личностното им духовно изграждане. Развитие на общество на знанието, на творчество и иновативност на визуалната, театралната, музикалната и танцовата култури, създавани от младите таланти. Целите на развитието на България в бъдещето като европейска страна с общество на културата и знанието предполагат качествено образование в отговор на изискванията на динамично променящите се процеси на съвременния свят, както и ясно мотивирана адаптивност в посоката на работа на образователните институции и техния административен и преподавателски състав в областта на изкуствата и културата.

Стратегически цели:

- Постигане на качествено образование по изкуствата и културата;
- Развитие на таланта на децата и младите хора и разширяване на достъпа им до изкуства.

ХУДОЖЕСТВЕННОТО ОБРАЗОВАНИЕ В РАЗЛИЧНИТЕ РАВНИЩА НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА

Доц.г-р Бойка Донеvsка,

зам.-ректор по учебната дейност, акредитацията и развитието на академичния състав в Националната художествена академия

Ключов въпрос на настоящата дискусия са перспективите пред развитието на образованието по изкуство в различните степени и в различните сегменти на нашата образователна система. Позволете ми първо да поздравя инициаторите на среща в подобен формат, която действително има за цел да диалогизира както положителните страни на образованието по изкуство, така и някои от проблемите, които естествено възникват при формирането на нови модели в една изключително активна, динамична и изпълнена с предизвикателства среда. Тези процеси в известна степен са резултат от иманентното развитие за самите образователни структури, а от друга - са естествена функция от големия напредък в мерките за осигуряване на качество в общото европейско пространство за висше образование, което предполага едно синхронизиране на критериите по силата на Болонския процес. Един от значимите въпроси, който застава пред нас в този момент е: къде се намираме ние в това състезание на образователните пазари.

Конкретната тема, на която бих искала да се спира е връзката между отделните етапи на образованието по изкуство. Г-жа Ралица Базайтова много правилно постави въпроса за европейската стратегия в тази посока и затова аз ще започна именно от този пункт. От 2006 г. нататък и особено през 2010 г. Съветът на Европейския съюз издаде поредица от документи, сред които особено се откроява Хартата за насърчаването на творческия потенциал и достъпа на деца и млади хора до култура. Този много важен документ, независимо от пожелателния си характер, всъщност фиксира една много добре обоснована теза, а именно, че образованието по изкуство трябва да се изразява в два основни аспекта. Първият от тях е свързан с общообразователната стратегия, т.е. достъпът до изкуство и до културен контекст на деца от всички социални групи и широкото въвеждане на обучението по изкуство в началното и в средното училище. Аз считам този аспект за много важен. Разбирам, че той е донякъде извън дискурса на днешния разговор, но неговата значимост е в абсолютна релация с общата европейска културна политика. А тя се свежда до няколко пункта: образованието по изкуство развива творческите способности и мислене на младите хора, приобщава ги към духовния потенциал на националните и общоевропейските културни традиции, подготвя ги за контакт с формите на съвременното изкуство и в крайна сметка формира социалната база, която подкрепя неговото развитие в бъдеще време. Тук не виждам само визуалните, а изобщо различните културни форми.

За съжаление смятам, че този аспект не е достатъчно застъпен в началното и средното образование у нас, където намаленият брой часове и класическите, но ограничени спрямо съвременната визия, форми на общуване с изкуството не успяват да постигнат достатъчна културна информираност, нито да провокират траен интерес. Основната цел на образованието по изкуство е насочена към креативния по-

тенциал на личността; на нейните възможности да изразява себе си с различен тип средства; на нейната приобщеност и толерантност към възприемането на различни културни модели. Вероятно всички ние сме съмишленици, че това е един много важен аспект от личността на образования млад човек в информационното пространство на съвременния мултикултурен свят. Убедено считам, че малкият обем, който е предоставен на тези предмети в нашата образователна система ограничава реализирането на стратегическата цел. Адекватното решаване на проблема предполага увеличаване на хорариума и разнообразяване на формите за преподаване на изкуство, като тяхната адекватност се ориентира към съвременния начин на интердисциплинарно възприемане, към включването на различен тип проекти по програмата за учене през целия живот, които да използват потенциала и ресурсите на музейната и галерийната среда, на гражданските организации и т.н. През последните години се появиха и няколко големи проекта за цифровизация на старото, ново и съвременно българско изкуство, със значителен образователен и популяризаторски потенциал. По различни причини обаче повечето от тях не бяха осъществени или постигнаха фрагментарен резултат.

Що се касае до специализираните училища и подготовката на професионалисти, това е вторият аспект на европейската стратегия, който цели формирането на професионални знания и умения у този процент от младите хора, които имат предразположение да се занимават с изкуство. Тук ролята на специализираните училища е наистина основополагаща. Промените, които виждаме в техните програми и стоящия зад тях Закон за предучилищно и училищно образование, доведоха до намаляване на часовете именно по специалните предмети. Подобен процес всъщност променя техния профил, спрямо традициите и спрямо реалните им постижения към настоящия момент. Ограничаването на практиките, които – както всички знаем – в изкуството имат друг смисъл, също нарушава паралелното натрупване на знание и на опитност в прагматичната сфера. По този начин специализираните национални училища по изкуства до голяма степен започват да се движат, да кажем към разширеното изучаване на определени дисциплини. Много е трудно, разбира се, този процес да бъде обърнат като знак в друга посока, но тъй като нашата цел е да се стремим към един по-добър модел, това действително е важно.

Самата структура и профилирането по специалности на тези училища също би могла да бъде обект на разговор. В момента тяхната структура до голяма степен е идентична с тази на висшите училища. И въпросът е: къде поставяме границата в натрупване на знания и умения в различните фази на обучение? Аз поддържам мнението, че в специализираните училища с изяснен профил би могла да се засили преди всичко специалната подготовка по базови предмети, каквито са рисуване, живопис, моделиране, перспектива, история на изкуството, цветознание и т.н. Едва след това, преминавайки в следващата степен на обучение, учениците биха могли да определят своята специалност, своя дискурс, периметъра, в който ще работят.

Има и някои проблеми с нормативното обозначаване на специалностите, което създава известно раздвояване. Като пример бих посочила специалността, която се нарича „Графичен дизайн“, но в този си вид след това не съществува в Националната художествена академия и това поражда съмнението дали нейното надграждането

се осъществява в “Рекламния дизайн”, в специалността “Книга и печатна графика”, в “Плакат и визуална комуникация” и др. Тоест ние бихме могли да постигнем една по-ясна стандартизация, нямам предвид унификация, на наименованията, целите и средствата на специалностите с оглед на постъпателния момент при преминаването през различните нива на образование. До голяма степен мисля, че специализираните училища по изкуствата и НХА биха могли да си бъдат полезни със засилване и на методическото взаимодействие. Ръководство може би в случая не е точната дума. НХА има договори с много училища за сътрудничество в различни форми, като например оценка на дипломни защити, провеждане на конкурси, привличане на особено талантиливи младежи, популяризация на специалности и т.н. То се осъществява в различен мащаб и честота за различните училища, така че би могло да се помисли за една обща визия.

Пред висшето образование у нас също стоят някои трудно решими проблеми. Съществуващата в момента законова рамка не отчита до край спецификата на висшите училища и произтичащите от това последици за техните образователни, научни и творчески стратегии. В много случаи и академиите и университетите са поставени под един и същи знаменател, въпреки че имат съвършено различен профил, тип и форми на обучение, различни направления и т.н. Тази обща постановка не позволява да бъдат отчетени както позитивите, така и някои негативи в индивидуалното развитие. В този смисъл ние многократно сме пледирали за това, академиите по изкуствата, а те не са толкова много в България, да бъдат обособени в една специализирана група, спрямо която да има ориентирани към нашите специфики изисквания и критерии. Това би спомогнало по-адекватно да се оценят техните постижения и техният моментен статус.

Един от най-важните въпроси е приетият начин на финансиране на висшите училища. Субсидирането, което отчита броя на студентите, всъщност ограничава академиите по изкуствата, които имат сравнително малък брой студенти и облагодетелства учебните заведения с многократно по-висок капацитет и прием. В същото време, начинът на обучение във висшите училища по изкуства е абсолютно и категориално различен. В академиите, например в Националната художествена академия, е приет тъй наречения тюторен принцип, тюторна система на обучение. По дефиниция тя предполага индивидуална работа със студенти в малки групи от преподаватели, сами по себе си разпознаваеми и утвърдени личности, които способстват както за професионалното, така и за индивидуалното развитие на своите студенти. Тюторната система, разбира се, е много скъп начин на обучение. Необходима е разгърнатата материална база, високотехнологично и материално обезпечаване на процеса, привличане на утвърдени професионалисти, които биха дали смисъл на един такъв тип обучение. В същото време малкият брой на студентите ограничава всякаква възможност за подобен род разгръщане на базата и на преподавателския ресурс и това ни поставя в особена ситуация, когато се състезаваме с останалите висши учебни заведения в рамките на образователната среда. Значението на висшите училища, както и на средните училища по изкуствата обаче не е функция от техния мащаб, а от тяхната активна роля за изграждането на съвременната култура, без която не бихме могли да запазим и развием собствената си идентичност.

СПЕЦИАЛИЗИРАНОТО ХУДОЖЕСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ ОТВЪТРЕ

Орфей Миндов,

**директор на Национална гимназия за приложни изкуства „Тревненска школа“,
гр. Трявна**

Национална гимназия за приложни изкуства „Тревненска школа“, гр. Трявна е държавен културен институт към Министерството на културата на Република България. Училището съхранява и развива традициите на Тревненска възрожденска иконописна и дърворезбарска школа. То дава професионална подготовка на ученици от цялата страна в специалностите **„Художествена дърворезба“**, **„Интериорен дизайн“** и **„Иконопис“**.

От 2017 г. училището е **иновативно**, с оптимизиран учебен процес, в който се прилага система на **проектно базирано обучение**. Гимназията разполага с много добра материална и техническа база за работа с най-съвременните за момента технологии в областта на **3D моделирането**. В това число, на разположение на учениците и преподавателите е **CNC машина** и **лазерен 3D скенер** за проектиране и изработване на изделия от всички видове масивна дървесина. Училището притежава обширни ателиета, работилници, учебни кабинети, изложбена зала и магазин, в който предлага собствена продукция. Преподавателският колектив от изявени специалисти в сферата на визуално-пластичните изкуства и дизайна, както и учениците представляват част от художествения капитал на нацията.

НГПИ „Тревненска школа“ е утвърдена, като атрактивно и желано място за учене за младите таланти на България.

- През 2006 г. ЕС препоръчва **„осем ключови компетентности за учене през целия живот“**. Последна по място, но не по значение е „културната компетентност“. Двете измерения на образованието в областта на културата и изкуствата: „културно съзнание“ и „културно изразяване“ са обвързани с понятието „компетентност“, което предвижда формулирането на образователни цели по три направления: **знания, умения и нагласи**.
- През 2015 г. експертна работна група анализира практиките в 25 държави и издаде **наръчник** за развиване на културните компетентности, посочвайки **най-важните специфики**:
- Най-добрият начин хората истински да разберат смисъла на културата и да се ангажират с нея е **да я преживеят**.
- **Достъпът** до култура има две измерения: физическата възможност за **пряк контакт** с произведения на изкуството, и възможността за **истинско разбиране** на тяхната ценност.
- **Културната съзнателност** представлява: съзнателност за собствените мисли и поведение, за пряката ни социална и физическа културна среда; за местната и националната култура; за културното разнообразие в световен план и межкултурните връзки;
- **Културното изразяване** може да се развива с конкретни предмети и програми за обучение по изкуствата.

- **Културната компетентност** е дългосрочен проект за **учене през целия живот**. Тя се изгражда чрез формално, неформално и информално образование.
- Културната компетентност зависи едновременно от много **институции**: училища, читалища, библиотеки, музеи, галерии, кина, радио, телевизия, организации, занимаващи се с фолклор и занаяти, културни институти в страната и чужбина и други.

Една от основните цели на **Сеулската програма на ЮНЕСКО** (2010 г.) е развитието на образованието по изкуства, което е единственият глобално приет документ за обучение по изкуства. Той призовава правителствата и общностите по света да увеличат достъпа до образование по изкуства, да подобрят качеството му и да го приложат за решаване на световните социални и културни предизвикателства.

Изследванията показват, че един от най-добрите начини за ангажиране на учащите се в ученето е включването на различни форми на **изкуството в учебния процес**. Ученето чрез изкуството е опитно и **сетивно**, което го прави запомнящо се и ангажирано. То също така е творчески и интерактивно, тъй като художественият процес е процес на изследване и участие; той включва умения от по-висок порядък като сътрудничество, критично мислене, въображение, творчество, адаптивност за решаване на проблеми и самооценка. Освен това, използването на изкуството в обучението осигурява на учениците осезаеми инструменти за себеизразяване и ги насърчава да откриват техните интереси и да търсят решения на проблемите си.

Културната осведоменост и изразяване е една от осемте ключови компетенции за учене през целия живот и подкрепя развитието на идеи, опит и емоции в редица медии като литература и визуални изкуства и др. Учителите изграят решаваща роля за улесняване постигането и развитието на тази компетентност от страна на учениците.

Включването на изкуството и културата в образованието може да послужи като средство за обновяване на образователните системи чрез разностранно развитие на педагогическите подходи и подпомагане на социалното и културното съзнание на учащите се от всички възрасти като част от процеса на учене.

Отстояването на **националната културна идентичност** предполага осъществяването на политики, програми и действия, които насърчават професионалното творчество, защитават авторските и сродните им права, съхранявайки и развивайки автентичните национални културни постижения и ценности, както и стимулиране на иновациите в областта на културата и изкуството.

В съвременният контекст, тя придобива изключително важно значение за приноса в развитието на отделните държави членки на ЕС. Националната ни култура, като част от културното многообразие, осмисля резултатите от интелигентния растеж, преследван от Европейския съюз чрез инвестиции в образованието, културата и иновациите.

Специализираните художествени училища са създадени на регионален принцип, съобразно културните традиции на регионите с идеята за **съхранение и развитие на автентичните културни ценности** и потенциал на територията на България. По своята същност училищата по изкуства съчетават формата на учебни

заведения с функцията на художествено-творчески средища, които захранват основни за страната културни процеси. Те са етап от цялостната система на художественото и хуманитарното образование в България. Творческата дейност в тези училища е заложена иманентно в професионалната им подготовка и тя има определящо значение за спецификата им. Кадрите завършващи тези училища са бъдещият творчески потенциал на нацията, което е гаранция за развитие и просперитет на държавата и приносът и в европейската и световна култура.

Процесът на формулиране на стратегическите цели на специализираното художествено образование преминава през **обективен анализ на актуалното състояние**, на силните и слабите страни във вътрешен и външен план, както и дейността през предходните години. Проучване на демографските и културни особености на района, процеса преподаване и учене, училищен мениджмънт, училищна среда и професионално развитие на персонала.

SWOT - анализ на състоянието на специализираното художествено образование

S (силни страни)

- Специализираните училища по изкуства са уникални средища за съхраняване и развитие на автентичната българска култура с впечатляваща история и традиция.
- Те са доказали високото качество на професионалната подготовка и образованието, давайки поколения утвърдени творци, които по настоящем са лицето на българската култура.
- Всяко едно от тях разполага с добър микроклимат, ясна мисия, политика, стратегия и визия за развитие.
- Почти всички училища към МК имат статут на Държавен културен институт, съгласно чл. 13 от ЗЗРК.
- Признание на Европейската научна и културна общност за принос в развитието на Българската култура – „Златен печат“ и „Златна книга“.
- Училищата към МК са с оптимизирана структура като организация и персонал.
- Училищата към МК разполагат с добри, висококвалифицирани учители, изявени творци с богат професионален опит.
- Училищата към МК са носители на автентично нематериално културно наследство.
- Училищата към МК са единствените образователни институции, които реално възпитават визуална грамотност и култура, както и естетично чувство в позрастващите поколения.

W (слаби страни, проблеми)

- Липсва национална стратегия за развитие на специализираното художествено образование в България.
- Понижено е нивото на творческите възможности при учениците от учили-

щата по изкуствата, в следствие от маргинализирането на изкуството в образованието и в обществото като цяло.

- Налице е не negliжиране на часовете по изкуства в основното образование.
- Съществува липса на адекватно подготвени преподаватели по изкуства в основното образование.
- Липсва на синхрон между учебното съдържание на специализираните и общо-образователните учебни дисциплини в училищата по изкуствата.
- Използват се остарели и неефективни образователни практики и методология в обучението по изкуства.
- Липсва ентузиазъм и мотивация по отношение на преподавателската работата и повишаването на квалификацията на учителите по изкуства, следствие от ниското заплащане и намаления брой часове.
- Слабо участие на училищата по изкуствата в програми и проекти в областта на културата.
- Не е добро състоянието на сградната и техническата инфраструктура.
- Слаба реклама на специализираните училища по изкуства.
- Липсва реална връзка между професионалното образование в сферата на изкуствата и дизайн с областите на практическа реализация.

О (възможности, шансове)

- Създаване на национална стратегия за специализираното художествено образование, която да стане основа за провеждане на политики за неговото развитие.
- Формиране на нагласи в обществото, които ценят творчеството, културата и изкуството.
- Популяризиране на българската култура и нейния потенциал в световен мащаб (в частност на специализираните художествени училища), като част от международния образ на България.
- Осигуряване на финансиране за програми и проекти, които да стимулират формирането на визуална грамотност и култура.
- Обучение на преподаватели и помощен персонал в предучилищното, училищното и висшето образование, за придобиване на умения за развиване на културна компетентност.
- Намаляване на усложнената документална част и тежко администриране в образованието като цяло.
- Интегриране на развиването на културна компетентност в училищното образование, като се гарантира качеството на образованието по изкуства.
- Осигуряване на възможности за ползване на чужд опит за успешните програми, инструменти и практики от сходни на нашите училища по изкуствата.
- Актуализиране на образователните практики и методология в специализираното художествено образование в съответствие с изискванията на съвременното образование в контекста на глобалните културни процеси.
- Създаване на реални връзки между специализираните художествени училища и съвременната арт индустрия.

T (заплахи, възможни опасности) & PEST анализ на външните фактори

- Образованието в сферата на изкуствата не са приоритет в държавната политика на страната ни (от общия бюджет на страната само 0,4 % се дават за култура).
- Действащият закон за предучилищното и училищното образование не е съобразен със спецификите на специализираните училища по изкуствата, което води до намаляване на часовете по специализирана професионална подготовка.
- Съществува излишно противопоставяне между средното професионално и хуманитарно образование.
- Съществуват дублиращи 23 профилирани художествени училища към МОН, чиито единен разходен стандарт е почти като на специализираните училища към МК, тоест 7 милионната ни държава поддържа тройно повече училища по изкуствата, без да са необходими.
- Налично е профанизиращо медийно въздействие върху погротстващото поколение подменящо ценностната им система.
- В условията на пазарна икономика, комерсиално ориентираното изкуство не създава културни постижения, а кич. То не търси визуална грамотност и иновации, а бърза търговска печалба, която често е за сметка на високите художествени стойности.
- Ограничени средства от благотворителни финансираня и спонсорство, реклама, преференциални банкови кредити, томболи и/или лотарии в областта на културата и изкуствата.
- Усложнена документалната част и тежко администриране в образованието като цяло.
- Слабо е проявен до момента принципа за децентрализация.
- Демографски проблем за училищата в малките населени места.
- Ниска визуална грамотност и култура на нацията.

На базата на горепредставния анализ, необходимите ефективни действия и релевантен на настоящето стратегически план, за да се осигури бъдещето на специализираното художествено образование в България би следвало да включва следните **стъпки**.

- Създаване на **работеща** национална стратегия за развитие специализираното художествено образование.
- Формиране на нагласи в обществото, които ценят творчеството, чрез поддръжане и развитие на българската национална идентичност в областта на културата и изкуството.
- Популяризиране на българската култура и нейния потенциал в световен мащаб (в частност на специализираните художествени училища), като част от международния образ на България.
- По-голямо финансиране от държавния бюджет, както и публично финансирани програми, проекти и инструменти стимулиращи всички сфери на визуалната грамотност и култура. Създаване на „Арт тотото“ дофинансиращо културата, по аналог на развитите държави.

- Решаване на проблема с профанизиращо медийно въздействие върху пограстващото поколение подменящо ценностната им система.
- Текущо обучение за придобиване на умения за развиване на културна компетентност на преподаватели и помощен персонал на всички образователни нива.
- Намаляване на усложнена документалната част и тежко администриране в образованието като цяло.
- Решаване на проблема с противопоставянето между професионалното и средното хуманитарно образование.
- Да се интегрира развиването на културна компетентност в училищното образование, като се гарантира качеството на образованието по изкуство и да се повишат творческите възможности на учениците на всички нива.
- Да се обменя опит за успешните програми, инструменти и практики от сходни на нашите художествени училища, както и за резултатите от тях.
- Актуализиране на образователните практики и методология в специализираното художествено образование в съответствие с изискванията на съвременното образование от XXI век и глобалните културни процеси.
- Създаване на реални връзки между специализираните художествени училища и съвременната арт индустрия.

**ВКЛЮЧВАНЕ НА ГРАЖДАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В РАЗВИТИЕТО
НА ХУДОЖЕСТВЕННОТО ОБРАЗОВАНИЕ – ОТ ВЪНШНИЯ ПОГЛЕД
КЪМ УЧАСТИЕТО.
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПРАКТИКИ ОТ ОПИТА НА СДРУЖЕНИЕ
АЛОС**

**Гл. ас. д-р Добрин Атанасов,
зам.-председател на Център за неформално образование и културна дейност
АЛОС, преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“**

Център за неформално образование и културна дейност АЛОС (www.alos.bg) е неправителствена организация създадена през 2003 г. Работи в сферата на образованието и културата. Мисията ѝ е свързана със създаване на подходяща културна и социална среда за пълноценен живот в България. Дейността на организацията е насочена към разработване на образователни алтернативи за подготовка на артисти, формиране на публични и стимулиране на културния контекст. Сдружение АЛОС работи активно в сферата на културния мениджмънт. Организира изложби, концерти, прожекции, културни форуми. Подпомага инициативи в областта на визуалните изкуства, музиката, киното, театъра и литературата. АЛОС е организатор и партньор в редица артистични и образователни проекти в България, Германия, Испания, Италия, Чехия, Естония, Румъния и други страни.

Дейността на сдружението в сферата на специализираното средно художествено образование стартира през 2011 г. Идентифицираните по това време проблеми в сектора могат да се обобщят в две основни направления. Първото е свързано с адекватността на учебното съдържание, а второто – с публичното позициониране на училищата.

Когато АЛОС стартира дейността си в училищата по изкуствата към Министерството на културата, в тях на практика липсва подготовка за работа в реалния художествен контекст и изобщо информиране за съвременните механизми за реализация на изкуството. Нещо повече: конкретни тенденции и художествени практики, свързани с модерното и съвременното изкуство, основополагащи за актуалното културно развитие на съвременния свят, са изключително слабо засегнати или въобще не се изучават. Липсва и подготовка относно възможностите за пазарна реализация на художествената продукция, което рефлектира негативно върху икономическата ориентация на бъдещите артисти.

Логично е тези факти да оказва пряко влияние върху професионалното ниво на подготовка на художниците. Логично е да повлияят и на възможностите им за ориентация и съизмеримост със световните еталони. Естествено е да се отразят и върху качеството на художествения живот. При подобна ситуация, младите творци които тепърва трябва да се утвърждават като автори се налага да наваксват тези липси „в движение“. Това забавя развитието им, а често води и до загуба на мотивация за артистична реализация въобще. Също така в известна степен ги ограничава в информирания им избор на висше образование.

Подобно е положението и с равнището на масова визуална грамотност. Това е въпрос, който касае не само специализираните училища, а мястото на изкуствата в

образованието въобще. Той е пряко свързан с общата културна среда и с формирането на публики. Индиректно се отразява и върху цялостните нагласи и разбиране за изкуство. Невъзможността съвременните културни процеси да се обхванат от учебното съдържание и ограничената информация за ролята и мястото на изкуството в обществените отношения водят към масово неразбиране и отказ от приемане на съвременните изразни форми. Много често можем да говорим и за невъзможност за идентификация на изкуството въобще.

Освен пропуски в учебното съдържание по отношение на модерното и съвременното изкуство, и на функционирането на съвременния художествен контекст, екшънът на АЛОС идентифицира методически, теоретични и практически затруднения, свързани с цялостното преподаване на фундаменталната за училищата по изкуствата дисциплина История на изкуството. В рамките на тази дисциплина, паралелно с отделните етапи от развитието на пластичните изкуства, се дава и базовата подготовка за теорията на изкуството. Това включва специализираната терминология и основните характеристики на изразните форми.

Към разглеждания момент, учебната програма по История на изкуството почти не е променяна от началото на 90-те, когато от нея отпадат идеологическите моменти, свързани с тоталитарния период. Поради това изкуството на ХХ век там почти не присъства. Няма и учебник, нито унифицирани визуални материали, които да се използват в учебния процес. Съществен проблем се оказва и неподготвеността на преподавателския състав. В голямата си част учителите по История на изкуството са без изкуствоведско образование, а на някои места нямат дори художествено. При всички без изключение тогава липсва подготовка за преподаване на изкуството на ХХ век.

Ако трябва да направим кратко обобщение на отчетените по това време проблеми в няколко точки, то би изглеждало по следния начин:

- Остаряла учебна програма;
- Неподготвеност на преподавателите за изкуството на ХХ век;
- Липсва учебник по история на изкуството;
- Липсват унифицирани учебни материали;
- Липса на подготовка за ориентация в художествения контекст;
- Липса на подготовка за публична и търговска реализация.

Другата, вече спомената насока на затруднения в средното художествено образование са слабото публично позициониране и силната капсулираност на училищата по изкуствата. Поради статута си на държавни училища към Министерството на културата те до голяма степен остават встрани от общинските образователни и културни политики. Не са припознавани и от местните общности. Нещо повече: в по-малките населени места с негативна демография са възприемани като заплаха за местните общински училища и са пренебрегвани от регионалните инспекторати по образованието. Това в крайна сметка и до момента задълбочава затрудненията с набирането на ученици и запълване на паралелките, което би могло да доведе и до закриване на художествени специалности с национално значение. Недооценяването на потенциала на тези училища на локално ниво и липсата на достатъчна актив-

ност от тяхна страна често водят до редица пропуснати ползи. Тук говорим, както възможности за обогатяване на местни културни календари, така и за натрупване на безценен опит от страна на учениците за работа в действителна артистична ситуация.

Голяма част от отчетените проблеми отразяват невъзможността официалната образователна система да отговори на актуалните нужди по отношение на адекватната подготовка на визуални артисти и публики в контекста на съвремието.

Вече години наред сдружение АЛОС активно търси изход от описаната ситуация. В тази посока организацията осъществява редица дейности, обединени в две дългосрочни инициативи.

Първата инициатива е насочена към компенсирание на липсите в подготовката на учениците от училищата по изкуствата, в областта на съвременното изкуство.

Поради твърде сложните механизми за промяна на учебното съдържание в институционалната образователна сфера, екипът на АЛОС търси логичната алтернатива е полето на неформалното образование. Така през октомври 2011 г. стартира проект „Паралелни стъпки, паралелни пространства“. Неговата идея тогава е чрез кампанийни уъркшопи, обучения и публични събития да се подпомогне средното художествено образование, като се засегнат области, извън обхвата учебните програми.

Първите уъркшопи са осъществени с ученици от Национална гимназия за приложни изкуства „Тревненска школа“ в град Трявна. Насоката им е към лендгарта, инсталационните художествени форми, светлинното и кинетичното изкуство. След тези реализации назрява идеята за извеждане на гъвкава методическа система, която да обхване по-широк диапазон области на съвременното изкуство. АЛОС започва да я осъществява, като в процеса, постепенно се затвърждава намерението за създаване на цялостна образователна платформа. За целта са привлечени водещи визуални артисти в различни направления. С тяхното съдействие се разработват поредица от учебни модули в сфери като дигитална фотография, видеоарт, перформанс, интерактивно изкуство. Разработен е и модул, насочен към ориентация в принципите на функциониране на художествения контекст.

При създаването на системата са заложили две равнища на обучение. Първото е теоретично и е свързано с информиране и запознаване с конкретни художествени направления, автори и произведения. Второто дава възможност реално да се изпробват разнопосочни художествени практики. Ключов момент обаче е търсенето на публичност, както в процеса на работа, така и в представянето на резултатите. Така се постига допълнителна мотивация за обучаваните ученици. В същото време извеждането на уъркшоите като местни събития дава широка видимост и на самите училища.

За да се обезпечи устойчивото функциониране на системата АЛОС започва да организира и обучения на преподаватели и стажанти. От 2013 година тези обучения се провеждат ежегодно. В тях участват основно преподаватели от училищата по изкуствата, като приоритетно са канени учители по История на изкуството.

След първоначалните реализации и изпробване на отделните модули, в периода 2012 – 2014 г. системата преминава през още две апробации. Освен в тревненската художествена гимназия пълният комплекс от обучения е осъществен в Национална

гимназия за приложни изкуства „Проф. Венко Колев“ в Троян и в Национална гимназия за приложни изкуства „Св. Лука“ в София. Паралелно с това се засилва и публичното присъствие на проекта. По това време АЛОС възприема политиката за включване на уъркшопите с ученици в по-големи местни събития – фестивали и регионални мероприятия. Така, чрез популяризиране посредством съответните рекламни платформи, видимостта на случващото се става осезаема, не само на регионално, но и на национално ниво. Значителен акцент е поставен върху работата в градска среда. Осъществени са реализации в редица български градове, с участието на училищата от съответните региони.

Местни власти и организатори на събития започват да проявяват траен интерес и периодично да канят училищата, да се включват с подобни изяви в локалните културни календари.

Междувременно осъществените уъркшопи стават конкретен повод за актуализация на програмата по История на изкуството. През 2013 г. Министерството на културата утвърждава нова програма, в която подробно са застъпени етапите от развитието на изкуството през XX век.

В този момент на дневен ред идва въпросът за подготовеността на преподавателите по История на изкуството да преподават изкуството на XX век. Тъй като болшинството от тях са завършили образованието си преди 1989 г., въпросния период се оказва проблемен. Познанията им за него са твърде повърхностни и несистематизирани, а при някои изобщо липсват. Това прави разбираема сериозната доза резервираност с която тези учители се отнасят към налаганите промени. Когато АЛОС организира първото обучение на преподаватели през 2013 г., основната насока е работата по системата „Паралелни стъпки, паралелни пространства“. Тогава обаче започват да изкрystalизират и редицата вече споменати проблеми, свързани преди всичко с липсата на систематизирани учебни материали по История на изкуството. Тъй като тематичните модули на системата покриват значителна част от заложените в новата програма учебни материали, организирането на подобни обучения се оказва изключително навременно. Екипът установява, че независимо от приетата нова учебна програма, на много места учителите продължават да не преподават изкуството на XX век. Основната причина е, че трябва сами да разработят темите, а материалът им е непознат. Ако обаче учебните материали и разработки им се предложат наготово, както в случая с вече разработените модули, те с желание се възползват от тях.

За да станат максимално достъпни тези разработки, АЛОС стартира изграждането и на виртуална база данни (<http://ps.alos.bg>) с методически и теоретични текстове, изображения и видеоматериали. Първоначалното намерение е тя да обслужва конкретната насоченост на отделните модули в методическата система. Постепенно обаче започва да разширява обхвата си към едно цялостно хронологично представяне на всички етапи от модерното и съвременното изкуство. Така уебсайтът на платформата „Паралелни стъпки, паралелни пространства“ започва да се превръща в основен образователен инструмент за обучението по История на изкуството във всички художествени училища.

Сериозно предизвикателство към училищата и конкретно към преподавателите по История на изкуството е решението на МК от 2016 г., държавните изпити по

теория и практика на професията да се приемат за Държавните зрелостни изпити, които да заменят така наречената „втора матура“. Тъй като учебното съдържание по Теория на професията в по-голямата си част включва история на изкуството, проблемът с липсата на унифицирани визуални и теоретични материали придобива изключителна важност.

Същността на този проблем се крие в следното: В учебната програма са заложили художествените стилове и течения, които трябва да бъдат изучавани. Заложени са и авторите, свързани с тях, но не и конкретните произведения. Тъй като няма учебник, по който да се водят, учителите сами подбират произведенията, които да преподават на учениците. Сами си набавят и репродукциите, които често са различни и не винаги са особено качествени. Сами избират каква част от иначе огромния обем теоретична информация да влезе в уроците им.

Когато обаче става въпрос за матура, оценяването е чрез тест с въпроси и изображения, еднакви за всички училища. Затова е изключително важно навсякъде да се анализират едни и същи произведения, да се показват еднакви репродукции, както и да се преподава един и същ теоретичен и фактологичен материал.

За да подпомогне разрешаването на проблема АЛОС осезателно увеличава срещите за обучения на преподаватели. В тях стартира програма от лекции по история на изкуството, които обхващат поетапно всички периоди. За лектори са поканени водещите специалисти у нас в съответната област. Идеята е те да дадат общите очертания на необходимия за учениците обхват на информацията, която да се преподава. Отделните етапи се разглеждат в обратен хронологичен ред, като се започва от най-проблемния период, свързан с изкуството на ХХ век. Видеозаписи от лекциите се обработват и се качват в интернет, откъдето всеки може да ги ползва.

Паралелно с това АЛОС стартира създаването на нов общодостъпен масив от визуални материали, който обхваща цялата история на изкуството.

Другата дългосрочна инициатива на сдружение АЛОС, свързана училищата по изкуствата, носи името „Сектор АРТ“. Насоката ѝ е към създаване на образователен и предприемачески модел за търговска реализация на ученическо творчество.

Инициативата стартира с организирането през 2014 г. на Национално изложение на художествените училища „Сектор АРТ“. То се осъществява в НДК и в него участват с щандове всички училища по изкуствата, които имат художествени специалности. Изложението дава повод екипът на АЛОС да започне да разработва механизъм за промотиране и продажби на ученическо творчество, като използва вече създадения бранд.

Сериозно предизвикателство в това отношение се оказва закононото обезпечаване на тези дейности. За целта екипът работи с юристи в продължение на година и в крайна сметка резултатът е положителен. Така сдружение АЛОС започва да организира творчески ателиета в професионалните училища за приложни изкуства. Ателиетата се провеждат извън редовните учебни занятия. Там учениците създават авторски произведения в сферата на дърворезбата, иконописата, керамиката, детските играчки и текстила. Под ръководството на избрани преподаватели се проектират и изработват декоративни съдове, икони, дърворезби, керамични свещници, сувенирни магнити, текстилни детски играчки, рисунки... Продукцията се предлага на

базари и местни събития. Създаден е и онлайн магазин (<http://sectorart.bg/>). Средствата от продажбите отиват директно при авторите, като една част се отделят за закупуване материали за създаването на нова творческа продукция. Инициативата е изключително успешна, тъй като формира мотивация, а в същото време създава трудови навици у учениците, както и отношение към качеството на нещата, които създават. За функционирането ѝ обаче е нужно постоянно дофинансиране, за обезпечаване на организационните и административните разходи.

Равносметката от тези инициативи на сдружение АЛОС е следната:

За периода 2011 – 2018 г. в дейностите на организацията са участвали пряко 2500 ученици от всички училища по изкуствата към Министерството на културата. Реализирани са над 180 събития, сред които уъркшопи, обучения и публични изяви, осъществени в 12 града на България. Привлеченото финансиране за тези дейности от различни финансиращи организации, общини и частни спонсори е на стойност 750 000 лв.

За тези 7 години усилена работа, насочена към средното художествено образование, сдружение АЛОС доказва, че гражданските организации притежават доста сериозни механизми за влияние в подобни сфери. Много от идентифицираните през 2011 г. проблеми обаче все още са на дневен ред. Освен тях, екипът на организацията установява поне още толкова.

Най-сериозната заплаха, от която произтичат болшинството от тези проблеми, идва от неясната държавна политика относно развитието на образованието по изкуства и занаяти. Съществува неразбиране и несъобразяване със спецификата на образованието в сферата на визуално-пластичните изкуства в контекста на държавните образователни политики въобще. В основата на това твърдение е съотнасянето на текстовете от Закона за предучилищното и училищно образование и Закона за професионалното образование към реалните нужди и особености на образованието по изкуства. Причина, от една страна, може да се търси в недостатъчно активната позиция на Министерството на културата в отстояването на интересите на специализираното художествено образование. От друга страна е налице всеобщо negliжиране на образованието по изкуства на всички равнища.

Ако се върнем отново в разглежданата област, като конкретика, сред актуалните в момента проблеми, които АЛОС отчита, са липсата на експертност при създаване на учебни и изпитни програми, както и липсата на външен експертен контрол над преподаването учебно съдържание. Все още нерешен стои и проблемът с липсата на учебник по история на изкуството за училищата по изкуствата. Предвид важността на тази дисциплина за цялостната подготовка на художници и дизайнери, доводът за финансова нецелесъобразност е меко казано абсурден.

УЧИЛИЩАТА ПО ИЗКУСТВА И НЕМАТЕРИАЛНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО: ПОГЛЕД В БЪДЕЩЕТО

Проф. д.н. Иван Кабаков,
културолог, преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“

Текстът поставя във фокуса на изследователския интерес недостатъчно използвания потенциал на взаимодействията, които могат да имат училищата по изкуствата с нематериалното културно наследство и по-конкретно със знанията и уменията, свързани с традиционните занаяти като форми на изразяване и носители на памет. Те разкриват възможно бъдеще и взаимна полезност за всяка от посочените области, при положение че се предприемат конкретни законодателни мерки и публични политики за подкрепа на образованието по изкуства и култура, както и такива за опазване и социализация на културното наследство като предпоставки за реализацията на коментураната синергия.

1. Училища по изкуства

Училищата по изкуствата и културата са представени в чл. 13 от Закона за закрила и развитие на културата (обн., ДВ, бр. 50 от 01.06.1999 г.) като държавни културни институти, които „осигуряват професионалната подготовка и обучението в областта на изкуствата и културата“. Те се намират „под прякото управление и методическо ръководство на министъра на културата, като се финансират от бюджета на Министерството на културата“. Техният брой включва общо 23 училища от които 21 по изкуствата и 2 по културата. Необходимо е обаче те да се разграничават от профилираните гимназии, някои от които са и по изкуства, независимо че в преобладаващия си брой това са езикови гимназии. Ключовият термин в чл. 13 на Закона за закрила и развитие на културата (ЗЗРК), който отличава училищата по изкуствата от профилираните гимназии е „*професионална подготовка*“. Това им предназначение ги определя като професионални гимназии, които според чл. 19 от Закона за професионалното образование и обучение (Обн. ДВ бр. 68 от 30.07.1999 г.) могат да са „държавни, общински и частни, спортните училища са държавни и общински“, но *училищата по изкуствата са само държавни*. Поради посочената особеност отговорността за тях е на централната изпълнителна власт и по-конкретно на Министерство на културата и на Министерство на образованието и науката.

Професионалната подготовка, осъществявана в тези училища обаче изключва ли формирането на културна компетентност, както и на визуална или музикална култура в съответствие с тяхната насоченост и предназначение?

Нещо повече – не е ли културната компетентност свързваща част както с останалите сектори на културата, така и с общообразователната подготовка, отчитайки обстоятелството, че нейното формиране предполага много по-широк обхват и по-ранни етапи на училищното образование, за да се стигне по-късно до качествено професионално образование и обучение, осигурявано от специализирани в съответните изкуства професионални гимназии, каквито са училищата по изкуствата, съгласно чл. 19 от ЗПОО?

На практика няма как да се изгради професионалната подготовка на учениците от училищата по изкуствата, ако не се разчита на формираната в семейството и/или в ранните етапи на общообразователната подготовка *културна компетентност, мислена като културно съзнание и изразяване*. Нейната насоченост към културното наследство, културното многообразие и различните форми на артистично изразяване в условия на глобализация е свързана с тяхното разбиране, (въз)приемане и равно третиране, предполагащи „доказана способност за използване на знания, умения и личностни, социални и/или методологични способности в работни или учебни ситуации и в професионалното и личностното развитие“ (ОВ С 189, 15.06.2017: 20). Поставена в основата на образованието по изкуства и култура, културната компетентност отчита постигнатото в предходните етапи и форми като впоследствие то се използва и за професионално обучение в тази област. По този начин училищата по изкуствата стават част от образователната система, която освен общообразователна подготовка, осигурява и професионално образование и обучение по съответните изкуства като тяхна отличителна характеристика.¹

Силните страни на училищата по изкуствата са резултат от правилното разчитане на заеманата позиция в образователната система и използване на своите отличителни характеристики като конкурентни предимства, съобразени както с потребностите на пазара на труда, така и с наличието и на специалисти с висше художествено или хуманитарно образование. Необходимо е да се посочи обаче, че непрекъснато увеличаване на часовете по общообразователните предмети, поради законово нерегулираната пропорция между дисциплините за общообразователна подготовка и тези за професионално обучение в училищата по изкуства, заличава тяхната отличителна характеристика и отнема конкурентните им предимства на пазара на труда.

Тази практика депрофесионализира училищата по изкуства до степен при която професионалното обучение в тях се изравнява като брой часове на заниманията с изкуства в профилираните гимназии по изкуства, като това ги прави сравними дори със заниманията с изкуства в общообразователните училища, обезсмисляйки предназначението им като училища за професионална подготовка и обучение в областта на изкуствата и културата. Ако този проблем не бъде законодателно решен, интересът към училищата по изкуства ще намалява, независимо от непрекъснато появяващите се нови възможности за реализация на техните възпитаници.

2. Нематериално културно наследство

Нематериалното културно наследство е пример за област, която предлага неизползвани възможности за взаимодействие и постигане на взаимна ползност с училищата по изкуства. Това е обаче само една от областите с неизползвани възможности, определена в чл. 2 (1) от Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство (Обн. ДВ. бр. 61 от 28.07.2006 г.) по следния начин: „*Нематериално културно наследство*“ означава обичаите, формите на представяне и изразяване, знанията и уменията, а така също и свързаните с тях инструменти, предмети артефакти и

¹ Професионалното образование осигурява придобиването на средно образование и на квалификация по професия, съгласно чл. 5 ал. 3 от Закона за професионалното образование и обучение.

културни пространства, признати от общностите, групите, а в някои случаи отделните лица като част от тяхното културно наследство. Това нематериално културно наследство, предавано от поколение на поколение, се пресъздава постоянно от общностите и групите в зависимост от тяхната обкръжаваща среда, тяхното взаимодействие с природата и тяхната история и формира чувството им за самобитност (в смисъла на уникалност – б.м. И.К.) и приемственост, като по този начин способства за насърчаване на уважението към културното многообразие и творчество на човечеството.“

Особено внимание би трябвало да се обърне на някои от неизчерпателно посочените форми на изразяване в чл. 2 (2) от Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство.

Художествено-изпълнителското изкуство (чл. 2, пар. 2, буква „б“ от Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство) и музикалният фолклор винаги са предизвиквали обществен интерес със своята атрактивност, многообразие и красота като музикалните училища и най-вече училищата за фолклорни изкуства биха могли да се превърнат в центрове за опазване регионално културно наследство във връзка с предаването на традицията при изпълнението на различни форми на изразяване, характерни за съответния регион. В това отношение действително е поставена добра основа, но би могло да се подобри и преосмисли постигнатото с нови форми и подходи.

Значително по-малко използвани са *знанията и уменията, свързани с традиционните занаяти* (чл. 2, пар. 2, буква „г“ от Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство) върху които е поставен акцента в този текст във връзка с особеностите и обучението в училищата по приложни изкуства. Повечето от училищата са основани на регионално представителна традиция при осъществяването на конкретни художествени занаяти, каквито са например (дърво)резбата за Трявна или гърнчарството (керамиката) за Троян. Това е правено със съзнанието, че те ще развият, заедно със Загругата на майсторите на народни и художествени занаяти, традицията в регионално представителни занаяти за съответния регион, за да се превърнат в негова своеобразна „запазена марка“, както е видно от Концепцията и план-програмата за развитието на народните художествени занаяти в НРБ за периода 1984–1990 г.

Ако поставим *училищата по приложни изкуства* в контекста на новата концепция за нематериално културно наследство, разгърната в Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г., ще трябва акцентираме върху съхраняваните от тях чрез формално и практическо обучение знания и умения, свързани с традиционни занаяти, които имат „лостов ефект“ не само за коментирания вид наследство, но и за материалното културно наследство, доколкото могат да способстват неговото опазване (възстановяване на разрушена физическа цялост), анимиране („вдъхване“ на живот) и валоризиране (придаване на ценност и стойност) чрез използването на различни демонстрации и форми, насърчаващи за участие публиката не само на музеите на открито, но и на всички останали културни организации. По този начин на училищата по приложни изкуства биха били полезни не само за артистичното изразяване и развитие на своите възпитаници, но и на културното наследство чрез съхраняването и използването на знания и умения за регионално представителни занаяти и традиции.

3. Професионално образование и обучение в училищата по изкуства

Основана на културната компетентност като доказана способност за формиране на идентичност, критично и творческо мислене чрез познаване и разбиране на културни ценности, наследства и традиции, анализ на произведения във връзка с протичащите процеси и творческо изразяване на идеи и представи, *професионалната подготовка в училищата по изкуства* е призвана да наградя постигнатото в по-ранни етапи на училищното образование като развива образното мислене и насърчава въображението на учениците чрез осигуряване на достъп до култура, участие в творчески процеси и инициативи, както и на условия за артистично изразяване на носения от тях алтернативен свят.

В тази връзка е възможно внимателно да се разграничат професионалните знания, умения и компетентности като очаквани резултати от работата на училищата по изкуства, отнесени към съответните понятия за които има легални дефиниции в параграф 1а, т. 1, 2 и 3 от Допълнителните разпоредби на Закона за професионалното образование и обучение (Обн. ДВ бр. 68 от 30.07.1999 г.) и по-конкретно:

„Професионални знания“ са съвкупност от теории и практики, свързани с определена сфера на работа, които са усвоени в процеса на обучение или учене.

„Професионални умения“ са способностите за прилагане на усвоените професионални знания при изпълнение на задачи и решаване на проблеми.

„Професионални компетентности“ е доказана способност за използване на професионални знания, професионални умения и личностни качества, необходими за упражняване на професия, в съответствие с Националната квалификационна рамка.

Направен е опит за тяхното изброяване в частта на знанията и уменията, съотносими към културната компетентност в Приложение към Предложение за Препоръка на Съвета относно ключовите компетентности за учене през целия живот от 17.01.2018 г. (COM(2018) 24 final) в което се посочва:

„Тази компетентност изисква познаване на местните, националните, европейските и световните култури и изяви, включително техните езици, наследство, традиции и продукти на културата, както и разбиране как тези изяви могат взаимно да си влияят и да влияят върху представите на отделния човек. Тя включва разбиране на различните начини на предаване на идеи между творец, участник и публика посредством писмени, печатни текстове и текстове в цифров формат, театър, филм, танц, игри, изкуство и дизайн, музика, ритуали, архитектура, както и хибридни форми. Изисква разбиране на собствената развиваща се идентичност в един свят на културно многообразие и за това как изкуствата и другите форми на културата могат да бъдат начин едновременно за възприемане на света и за въздействие върху него.

Уменията включват способността за съпричастно изразяване и интерпретиране на метафорични и абстрактни идеи, преживявания и емоции и способността за осъществяване на това в сферата на изкуствата и в други форми на културата. Уменията включват също способността да се откриват и реализират възможности за лична, социална ползност или търговска стойност чрез изкуствата и други форми на културата и способността за участие в творчески процеси, както индивидуално, така и колективно“ (COM (2018) 24 final: 7).

Прави впечатление представянето на всяка от ключовите компетентности, което е свързано с посочването както на типични знания и умения, част от които взаимно се допълват и подпомагат при различните компетентности, така и на нагласата с която трябва да се подхожда към реализацията на съответната ключова компетентност. В конкретния случай с културната компетентност „важно е непредубеденото отношение към многообразието на културната изява и зачитане на това многообразие, съчетано с етичен и отговорен подход към интелектуалната и културната собственост. Положителната нагласа включва също и любопитство към света, откритост и въображение за нови възможности, както и готовност за участие в културни преживявания“ (СОМ (2018) 24 final: 7).

Това е добра основа за организирането на серия от дебати с участието на заинтересовани страни (stakeholders), относно професионалните знания, умения и компетентности, които се формират в момента и тези, които могат да бъдат изградени в училищата по изкуства като тяхна отличителна характеристика и конкурентно предимство както на образователния пазар, така и на пазара на труда, когато се коментира реализацията на техните възпитаници. В това отношение изработването на *стратегическа визия за развитие на училищата по изкуства* ще изисква да се идентифицират и анализират непрекъснато възникващите пазарни ниши за реализация на техните възпитаници, каквато е и нематериално културно наследство, както и интелигентно да се използват възможностите, които предлагат „защитените от държавата специалности от професии“ (чл. 6а от ЗПОО) и вече разграничените „специалности от професии, по които е налице очакван недостиг от специалисти на пазара на труда“ (нова - ДВ, бр. 92 от 2018 г., пар. 1а т. 11 от ДР на ЗПОО)². Необходимо е да се посочи, че за тях има осигурено финансиране за 2019 г. в размер на 2 млн. лева, предвидени за освобождаване от такси на студенти в специалности, които са с идентифициран бъдещ недостиг на пазара на труда, както и 1.6 млн. лева за стипендии на учениците от професионалните училища и паралелки, които се обучават в дуална форма на обучение. Поне в това отношение не бихме могли да използваме обичайното оправдание за отсъстващо или недостатъчно финансиране, поставяйки за дебат и решение много по-съществения проблем за превръщането на осигурените средства в смислена, последователна и обществено полезна политика.

² В параграф 1а, т. 10 и 11 от Допълнителните разпоредби на ЗПОО са дефинирани понятията за защитена специалност и професия с очакван недостиг от специалисти, както следва:

„Защитена специалност от професия“ е специалност, която е уникална по своето съдържание, за обучението по която има заявена необходимост от министерства и работодателски организации, но липсва заявен интерес от ученици за обучение или заявеният интерес е нисък, но на национално и/или областно ниво съществува необходимост от подготвени квалифицирани специалисти по тази специалност (изм. - ДВ, бр. 59 от 2016 г., в сила от 01.08.2016 г., изм. - ДВ, бр. 92 от 2018 г.).

„Специалност от професия, по която е налице очакван недостиг от специалисти на пазара на труда“ е специалност, която е от значение за икономическото развитие на страната и/или на областта и за която може да се прогнозира бъдещ недостиг на квалифицирани кадри на пазара на труда в сравнение с броя на обучаващите се в системата на професионалното образование и обучение (нова - ДВ, бр. 92 от 2018 г.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за закрила и развитие на културата (обн., ДВ, бр. 50 от 01.06.1999 г.)
2. Закон за професионалното образование и обучение (обн., ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г.)
3. Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство (Обн. ДВ. бр. 61 от 28.07.2006 г.)
4. Препоръка на Съвета от 22 май 2017 година относно Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот и за отмяна на препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. за създаване на Европейска квалификационна рамка за обучение през целия живот (ОВ С 189, 15.06.2017: 15-28)
5. Предложение за Препоръка на Съвета относно ключовите компетентности за учене през целия живот от 17.01.2018 г. (COM (2018) 24 final: 1-21).
6. Приложение към Предложение за Препоръка на Съвета относно ключовите компетентности за учене през целия живот от 17.01.2018 г. (COM (2018) 24 final: 1-10).

МУЗЕЯТ – МЯСТО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ТВОРЧЕСТВО

**Проф. д-р Светла Димитрова,
директор на Етнографски музей на открито „Етър“**

Етнографският музей „Етър“ приема първите си посетители през септември 1964 година. Той е създаден по идея на Лазар Донков, който става първия му директор. Изграждането на музея е продължително и започва с реставриране на съществуващите по поречието на река Сивек (приток на река Янтра) воденица-караджейка, валявица и тепавица. Постепенно се пренасят и добавят нови обекти и експозиции, които са архитектурни образци на къщи, занаятчийски работилници, сгради и съоръжения, свързани с поминъка, бита и духовната култура на населението, живеещо в централните части на Стара планина от края на XVIII и началото на XX век. Уникалността на музея

се дължи на действащите съоръжения, задвижвани с вода и на множеството занаяти от миналото, съхранени и показани благодарение на майсторите, работещи в занаятчийските работилници. За близо половинвековното си съществуване институцията натрупва значителен опит в работа с различни публики. За това допринася богатият събитийен календар, който позволява включването им в разнообразни инициативи. Сред успешните практики на сътрудничество са тези с учениците от специализираните училища по изкуствата в България. Те се осъществяват в няколко направления:

1. Международен панаир на традиционните занаяти

Най-голямото музейно събитие от 2003 година до наши дни е Международният панаир на традиционните занаяти¹. Панаирът се състои през първите почивни дни

¹ Димитрова, С. Харчлукът е желателен, но не е задължителен. (Международният панаир на

на месец септември. Чрез неговото ежегодно провеждане музейните специалисти организират изложение на занаятчийски стоки и полагат усилия за опазване на нематериалното културно наследство в областта на занаятите като подпомагат предаването на знания и умения, издирват и съхраняват специфичния инструментариум и осъществяват фото и видеодокументиране. Основен акцент по време на Международния панаир на традиционните занаяти са майсторските нагпревари. От 2003 до 2018 година в нагпреварите участват над 100 майстори от повече от 30 селища на България, а в трите международни издания (2014, 2016, 2017) и майстори от Холандия, Украйна, Румъния, Сърбия, Турция, Албания и Русия. Майсторските нагпревари се организират по специален регламент. Голямата награда е пластика Сребърна хлопка, парична премия и право на изложба базар по време на следващото издание на Панаира. Всяка година състезанието е в различен занаят, за да бъдат популяризирани разнообразни занаятчийски умения.

През 2017 година за първи път е организирана Младежка секция към майсторската нагпревара. В нея участват шест ученици от три специализирани училища по изкуствата: Национална художествена гимназия „Димитър Добрович“ в Сливен, Национална художествена гимназия „Цанко Лавренов“ в Пловдив и Национална гимназия за приложни изкуства „Тревненска школа“ в Трявна². Те се състезават в занаята иконопис като задачата е да изрисуват върху гървена чиния детайл от икона, предварително определен от организаторите. Наградата за класирания на първо място е пластика Бронзова хлопка и парична стипендия, а за училището - правото на изложба базар две седмици преди началото на новото издание на Панаира. Наградата печели Алина Пенчева от тревненското училище. Останалите участници получават пигменти за рисуване. През втората половина на месец август 2018 година творби на Алина Пенчева и на други ученици от гимназията са погредени в изложбата-базар в музея.

Втората младежка майсторска нагпревара се осъществява по време на XVI международен панаир на традиционните занаяти през 2018 година. Избран за първи път е занаята каменоделство. В нагпреварата участват трима ученици от единствената на Балканите професионалната гимназия по каменообработване в с. Кунино. Те трябва да направят копие на фронтона на Хаджиколювата маза, построена

традиционните занаяти в ЕМО „Етър“). // Културната памет във времето и пространството.

Юбилеен сборник по случай 65 годишнината на проф. Симеон Негков. С, 2018, с. 386-398, ISBN 978-954-07-4426-1.

2 Архив на ЕМО „Етър“, Отчет за дейността през 2017 г., с.12.

през 1865 година в Севлиево от Колю Фичето. Създателят на украсата върху камъка изобразява православен християнски кръст, два ангела и животни, напомнящи хипопотам³. Победител в надпреварата става Иван Симеонов от 12-ти клас⁴.

Участието на учениците от художествени училища в майсторските надпревари е начин да покажат пред публика усвоеното по време на професионалното си обучение. Същевременно те наблюдават как работят утвърдените майстори и се съизмерват и с тях. Чрез надпреварата учениците представят професионално училището си и това е възможност да го популяризират пред родители, които биха изпратили децата си в такива учебни заведения.

По време на международния панаир на традиционните занаяти има възможност училищата по изкуствата да се включат и в занаятчийското изложение с произведения от тях творби по време на учебните занимания. За първи път това се случва през 2015 година. Глинени съдове, икони и дърворезбовани предмети излагат училищата в Троян и Трявна.

³ <http://sevlievci.com/culture>

⁴ <https://zaistinata.com/tag>

Всеки панаир на занаятите е съпътстван от богата фолклорна програма. През 2016 година в нея участва Националното училище за фолклорни изкуства „Филип Кутев“ в Котел, а през 2018 г. – ученици от Национално музикално училище „Любомир Пипков“ в София. Проблем за по-активно участие във фолклорната програма и

на други училища е единствено времето, в което се организира панаира – началото на месец септември. Тогава учебната година не е започнала и са необходими повече усилия за уреждане на административните въпроси. В случай, че уговорките се провеждат в края на предишната учебна година, струва ми се, че този проблем не би бил от съществено значение. Участието на училищата по изкуствата във фолклорните програми, организирани от музея „Етър“, може да има и други измерения, освен публичното представяне. То може да е свързано с издирване и изучаване на определени песни и танци, което ще позволи по-добро опознаване и опазване на нематериалното културно наследство в областта на фолклора.

2. Образователни програми и събития

През последните три години ученици от училищата по изкуствата от старопланинския регион – тези в Трявна и Троян участват активно в няколко музейни инициативи. През 2014 година доброволци от НУПИ проф. „Венко Колев“ в Троян обучават деца в музейния детски център в рамките на програмата „Деца учат деца“. Инициативата се оказва успешна, тъй като учителите са добре подготвени и търпеливи, а неголямата разлика във възрастта между обучаващи и обучавани позволява по-бързо усвояване на елементарни занаятчийски умения. Поради тази причина през 2017 година по време на Европейските дни на художествените занаяти, отбелязвани в края на месец март, се реализира програмата „Деца учат деца и възрастни“. Мотото на тогавашното издание на Европейските дни е „Да изковем връзки“ и организа-

торите си поставят за цел да го приложат в реализиране на приемственост между традиционните и художествените занаяти. Ученици от Националните гимназии в Трявна и Троян показват умения в занаятите дърворезба, иконопис и гърнчарство⁵. Те запознават деца и възрастни как да боравят безопасно със специфичния инструментариум, с различни форми и украси, с начините на изработка на предметите. В рамките на двудневната програма е организиран бazar на творби от двете училища по изкуствата. Бъдещето на тази програма зависи от осигуряване на финансиране, което да позволи закупуване на материали и командироване на ученици и учители. Добре би било програмата да се осъществява след предварително подписани договори, което ще позволи по-добро регламентиране на взаимоотношенията и правилно разполагане във времето на поетите ангажименти.

Две други инициативи, осъществени отново през последните четири години, съдържат възможности за разширяване и надграждане на взаимоотношенията между училища по изкуствата и музея. Става дума за пленера по дървопластика и живопис „Аватари на дървото“⁶, проведен през 2015 година и симпозиума за лендарт и кинетично изкуство „КЕВИС“, организиран през 2015-2018 година.

В „Аватари на дървото“, участват преподаватели и ученици от Национална гимназия по приложни изкуства в Трявна и творци от други градове на страната⁷. Изработените предмети са експонирани на открито в музея, като са посочени имената им и авторите, които са участвали в създаването им. Пленерът се провежда пред погледа на туристите, което е още по-вдъхновяващо за участниците. Сътворена е пейка във формата на лъжица, черга от борови трупи, врата – пазителка

⁵ <http://www.gabrovodaily.info/>

⁶ <http://www.etar.org/news-2015.htm> - Дървопластика и живопис - в пределите на Природен парк „Българка“.

⁷ <http://news.bnt.bg/bg/a/626519-avatari-na-da-rvoto-v-eta-ra-provokira-detsa-i-utva-rdeni-tvortsi>

и други композиции. Финансирането на пленера е по Оперативна програма „Околна среда 2007-2013 г.“ чрез Природен парк „Българка“⁸.

Първият симпозиум за лендарт и кинетично изкуство „КЕВИС“ се провежда от 6 до 12 юли 2015 година в музея. Организатори на инициативата са Центърът за неформално образование и културна дейност АЛОС и ЕМО „Етър“⁹. Идеята е да се съберат млади хора с професионален интерес към изкуството, които в рамките на седмица да работят по създаване на кинетични скулптури и арт инсталации. Името на младежкия симпозиум „КЕВИС“ идва от огледалното изписване на името на река Сивек, край която е построен „Етър“-а. То е символична препратка към отраженията във водата, от която започват много неща. В пилотното издание участват студенти от специалност „Изобразително изкуство“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и ученици от Национална гимназия по пластични изкуства и дизайн „Акад. Дечко Узунов“ в Казанлък. В рамките на симпозиума Център АЛОС провежда уъркшоп за кинетично изкуство, като част от Образователната си платформа за съвременно изкуство „Паралелни стъпки, паралелни пространства“. Целта на платформата е чрез неформални образователни практики да се компенсират липси в институционалното художествено образование в областта на съвременното изкуство. Резултатите от симпозиума са представени публично в музея на 11 юли 2015 година, обявен за ден на отворени врати. Темата на изданието през 2017 година е „Есетрова луна“. Така се нарича пълнолунието през месец август. Древните индианци дават това наименование на пълнолунието в чест на есетрите, удивителни представители на рибното семейство, които могат да живеят само в много чисти речни води. Следващото

⁸ <http://bnr.bg/ru/post/100606935/plastiki-ot-darvo-privlichat-turistite-v-etara/>, <http://www.gabrovonews.bg/news/93630/>

⁹ <http://alos.bg/news/2015/kevis/>

издание на симпозиума, осъществено през 2018 година е наречено „Голямото е красиво“. И двете прояви традиционно се провеждат обучения, творбите се експонират на предварително определени места в музея и се организират дни на отворени врати. Симпозиумът „КЕВИС“ може да се види като туристическа дестинация за хора, които имат желание да се обучават в ленд-арт и да се превърне в ежегодна дестинация за креативен туризъм.

Вместо заключение

Съвместната работа на отделни училища по изкуствата с етнографския музей на открито „Етър“ разкрива, че подобно сътрудничество е ползотворно и за двете страни. Посредничеството на АЛОС при осъществяване на контактите и инициативите спестява на двете страни време и обогатява връзките. Притежавайки интересни експозиции на открито и хотелска база музеят може да приема различни тематични пленери, свързани с рисуване, дърворезба, каменоделство и други занаяти, изучавани в училищата по изкуствата. Съществуват възможности за провеждане на летни учебни практики, за активно включване на учениците от училищата по изкуствата в други музейни инициативи, организирани по различни поводи и във връзка с празнично-обредния календар. Възстановената през 2016 година фондация „Луди млади“, в която участват Музеят „Дом на хумора и сатирата“, Етнографският музей на открито „Етър“, АЛОС и четири училища по изкуствата в Троян, Трявна, Сливен и Смолян е добре да бъде разширена. Към нея трябва да се привлекат и останалите училища по изкуствата, за да има възможност да се реализират по-пълноценни и

разнообразни проекти. Училищата по изкуствата могат и трябва да бъдат желан партньор и на други музеи в страната при осъществяване на събития в особено популярни напоследък Нощ на музеите и Нощ на изкуствата.

НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ ПРЕПОДАВАНЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО И ХУДОЖЕСТВЕНИТЕ МУЗЕИ

**Проф. д. изк. Чавдар Попов,
изкуствовед, преподавател в Националната художествена академия**

Използвам случая, за да кажа няколко думи по един въпрос, който наистина, обективно погледнато, представлява значителен интерес. Бих могъл да кажа нещо, единствено и само по отношение на музеите за изобразително изкуство. В случая терминът „художествен музей“ е синоним на „художествена галерия“. Някъде (Англия) тези институции се наричат галерия (Националната галерия в Лондон), някъде – музей (Държавният музей в Амстердам). Това няма значение.

Във връзка със сложното преустройство, което през последните години настъпи в Националната галерия – сега „Квадрат 500“, по-специално сливането на предишната Национална художествена галерия и на предишната Галерия за чуждестранно изкуство (като добавим и Галерията за декоративни изкуства) се налага да се направи кратък коментар. В случая този коментар се отнася предимно до въпросите на изучаването на историята и на съвременното състояние на изобразителните изкуства в България. Специално внимание би трябвало да се обърне, в частност, на изкуството от периода на социализма. Поначало, струва ми се, че относно изучаването на този материал, най-общо казано като че ли са налице три сфери, които някак трудно си взаимодействат. Нека добавя, че изучаването на изобразителните изкуства върви главно по линията на т.н. „Изящни изкуства“ (и то предимно живопис и скулптура, графиката – в значително по-малка степен).

За съжаление другата голяма сфера на българските изкуства от ХХ век, а именно така наречените декоративни или декоративно-приложни изкуства, за голямо съжаление отсъстват от сцената и не са се конституирали като обект на проучване. Между впрочем, те не присъстват в нито един български музей или галерия, нито в страната, нито в така наречения „Квадрат 500“. По мое скромно мнение тук ние имаме, особено в периода на социализма, в някои отношения много по-значими достижения, отколкото в сферата на така наречените изящни изкуства. Така или иначе никой, нито ученици, нито студенти, нито пък специалистите или по-широката публика, може да види произведения на текстила, на керамиката, на дърворезбата и т.н., тъй като никъде няма експозиция. Може би само в Ямбол, където преди години се организираха една периодични изложби на тези изкуства.

Първата от вече споменатите три въображаеми сфери, свързани с проучването на материала на изобразителните или, казано по-общо, на пластичните изкуства, са самите музеи или галерии. За голямо съжаление нашето изкуство от ХХ век е представено доста частично и непълно. Отново по различни причини в голяма степен това, което виждаме в залите на художествените галерии в страната, пък и най-вече в т.н. „Квадрат 500“, не отговаря на реалната история на изкуството в България. Най-голямото недоразумение – по мое мнение – в това отношение е този „Квадрат 500“, където и при най-добро желание, нито ученикът, нито студентът,

нито широката публика, нито специалистът могат изобщо да си съставят някаква що-годе смислена и системна представа за това как всъщност относно основните етапи и тенденции в развитието на българското изкуство през XX век. Защо? Това е въпрос, който изисква дълъг разговор и обстоен анализ. Но не можем да не отбележим със съжаление, че съществува една, така да се каже, индиферентност и едно примитивност със статуквото. На хората очевидно не им се занимава с този въпрос. Проблемът обаче стои, защото – пак ще повторя – в експозицията, която понастоящем функционира, да се водят смислени занятия е практически невъзможно.

През времето на социализма се създадоха доста много провинциални галерии. Това стана почти във всеки един окръжен град. Те са някъде, мисля, около 30. По това време художественият живот се отличаваше с една особеност, а именно преминаваше по егидата на големите представителни, така наречени „обща художествени изложби“. През 70-те и 80-те години те се развиха експоненциално, в една експанзия и като количествена характеристика, и по отношение на географския периметър. Общи художествени изложби имаше къде ли не, почти във всички големи градове. Основният фонд на галериите в различните градове беше попълван от откупки от тези обща художествени изложби. В този смисъл мога да кажа, че изкуството на социализма, най-общо, е достатъчно добре представено в тези галерии. Проблемът е, че след промените бюджетите на тези галерии бяха абсолютно съкратени, даже на много места се получи така, че средства за откупки не бяха осигурени. Поради тази причина тези галерии, в своето ядро като фонд, останаха свързани с епохата на социализма без да могат да представят подобаващо на публиката почти нищо от онова, което съставлява, например, изкуството на така наречения преход, т.е. 90-те години и началото на XXI век.

Това мисля, че не е беда и в никакъв случай не е минус. Но тук се налагат определени промени. Изучаването на българското изкуство от периода на социализма представлява във висша степен интересна задача. Струва ми се, че тук може и трябва да бъдат съсредоточени значими усилия от страна на всички – и на преподаватели, и на изкуствоведи и на музейните работници. Тъй като този период е вече в историята, ние можем да кажем, че говорим за изучаване именно на историята на българското изкуство от близкото минало. Още повече, това се отнася до младите хора, за които социалистическата епоха едва ли не е една далечна и малко позната история. Известно е в тази връзка, че онова, което актуално се случва в днешния художествения живот, все още не е история. Историята предполага един отстъп във времето назад поне от 20 – 30 години, разбира се няма точни граници. Когато дистанцията от време вече е налице, материалът, с който разполагаме, може да бъде интерпретиран коректно от историческа гледна точка.

Втората сфера са учебните програми. Аз доста отдавна излязох от тази материя, във времето, когато с колегите ми Драган Немцов и Веселин Димчев – може би някои от тук присъстващите колеги ги познават – пишехме учебници. Спомням си много добре това време и смятам, че изучаването на нашето изкуство е нещо неотменно. Налага се обаче известна допълнителна синхронизация на програмите с реалните процеси в нашето изкуство.

На трето място, това е изучаването на самото българско изкуство, което протича абсолютно независимо от това, което представлява музейната среда или,

казано най-общо, музейната сфера. Както е известно, то се изучава в Националната художествена академия, катедра Изкуствознание, изследва се в Института за изкуствознание. Там, в частност, има доста добри специалисти, които пишат планови задачи, защитават докторати, дисертационни трудове и т.н. Техните знания обаче както и това, което се преподава в Художествената академия, по никакъв начин не намират отражение в планирането и оформянето на музейните експозиции.

Пак ще се върна на този въпрос, най-грасличният пример е този „Квадрат 500“. Всичко онова, което е акумулирано, което е натрупано като познание, което така или иначе е преминало през една експертна оценка, което е свързано с историята на българското изкуство по никакъв начин не намира отражение в експозициите и по-специално в експозицията на „Квадрата“. Това е голям проблем, защото – пак ще повтора – занятия е много трудно да бъдат водени в една експозиция, която представлява еkleктична смесица от български и чуждестранни автори, която не е структурирана, нито по направления, нито по периоди, нито по някакви отделни автори.

В този смисъл смятам, че ако изобщо става дума за някакви документи, или за някакви споразумения, или някакви взаимоотношения между сферата на музеите и образователната сфера, или, с други думи, за образование в музеите, може би би било твърде полезно да се проучи възможността за определена ревизия на експозициите. Съзнавам, че това е по-скоро някаква утопия. Все пак би било много добре да се прояви определена инициатива така да се каже отдолу. Очевидно е, че преподавателите по изобразително изкуство срещат определени трудности при работата си в художествените галерии. Ако на бял свят се появяват критични сигнали и писания относно тази незадоволителна ситуация – може би самите учители по изобразително изкуство, които се сблъскват с тази трудност, тази даже бих казал невъзможност да водят занятия в музеи, биха могли да бъдат инициатори в една такава акция, това би било добър знак. Би могло вероятно да бъде иницирано някакво изложение, да се даде обществена гласност на тази потребност. Разбира се, това означава доста сериозна ревизия на експозициите. В галериите в страната това не е толкова трудно да се направи, защото те съдържат основно произведения от периода на социализма. Има разбира се произведения и от първата половина на XX век. Тези творби могат да бъдат действително организирани по такъв начин в експозициите, който да подпомага системното изучаване на българското изкуство.

Ние сме говорили много пъти и с колеги и със студенти, когато обсъждаме тези въпроси, че, на нас не са ни необходими просто някакви знания за българското изкуство, в случая през XX век, а са ни необходими системни знания. Именно системни знания, подчертавам това. Това са различни неща. И като става дума за системни познания, това означава, че тези експозиции би трябвало да бъдат предварително концептуално осмислени от гледище на вътрешната логика на самите процеси и тенденции, които така да се каже дават облика на нашето изкуство и които характеризират основните етапи на неговата историческа еволюция през XX век. Такова нещо ние в „централния музей“ – Националната художествена галерия, не виждаме. Много полезно би било да се иницират дебати, дискусии, обсъждания на съществуващото положение, да се появяват питання, различни мнения, да се дава гласност на известни затруднения, които съпътстват работата на преподавателите по изоб-

разително изкуство с изучаването на българското изкуство от XX век. Според мен не е чак толкова невъзможно, защото онези властимащи фактори, от които зависи това – тук се говори за Министерство на образованието, за Министерство на културата и т. н. – за голямо съжаление нямат нито отношение към проблемите, нито пък ги интересува това, за което ние сега говорим. Но ако се намери някаква форма да бъде привлечено вниманието и ако действително има някакви разпоредби или документи за образование в музеи и т. н., тогава може би има някаква мъждукаща надежда, че по някакъв начин на това ще бъде обърнато внимание и може би ще стигнем до момента, в който малко или много някои от тези неща, за които говоря тук, ще се прояснят. Надявам се, че ще стане някой ден. Разбира се нищо не е замръзнало един път завинаги, но у нас в България тези неща се получават трудно. Няма анализ защо сме стигнали дотук. Ние се въртим непрекъснато в един затворен кръг и констатираме някои неудачи, някои трудности, но не можем да излезем от тази ситуация.

Както и да е, смятам, че с общи обединени усилия и като имаме предвид, че все пак, слава богу, се организират подобни форуми като настоящия, благодарение на сдружение АЛОС, бихме могли все пак да не приключваме с минорен тон, а да се надяваме, че рано или късно някои от споменатите проблеми ще намерят своето решение.

ФОРУМ ХУДОЖЕСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛТУРА

Етнографски музей на открито „Етър“, 16 ноември 2018 г.

Сборник с доклади

Ралица Базайтова, Бойка Донеvsка, Орфей Мингов, Добрин Атанасов,
Иван Кабаков, Светла Димитрова, Чавдар Попов

Съставител: Добрин Атанасов

Визуални материали: Етнографски музей на открито ЕТЪР

Център за неформално образование и културна дейност АЛОС
<http://alos.bg/>

ISBN 978-619-90315-9-9